

Олександр Лисодед
кандидат юридичних наук, доцент,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

Lysodyed, Oleksandr
Candidate of Legal Science, associate professor,
Yaroslav Mudryi National Law University

Забезпечення прав засуджених до позбавлення волі: останні новели Кримінально-виконавчого кодексу України

Enforcement of rights of convicted persons sentenced to imprisonment: the latest innovations in the Penitentiary Code of Ukraine

Abstract. The article considers the most significant provisions of the Law of Ukraine of the 7th of September № 1492-VIII “On the alteration of some legislative acts of Ukraine with regard to enforcement of criminal sentences execution and exercise of convicted persons’ rights” concerning legal status of convicts sentenced to imprisonment in Ukraine.

Один із останніх законів України, яким вносились зміни до Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України) – це Закон України від 7 вересня 2016 р. № 1492-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених» [1]. Даний закон направлений на урегулювання питань, пов’язаних із впровадженням в Україні інституту пробації, покращення порядку та умов виконання окремих видів кримінальних покарань, удосконалення правового статусу засуджених, у тому числі і засуджених до позбавлення волі.

Зокрема, стосовно засуджених до позбавлення волі слід зазначити наступне:

1) нарешті зняті обмеження щодо витрачання засудженими до позбавлення волі особистих грошових коштів. Нагадаємо, що ще з радянських часів засуджені до позбавлення волі мали право витратити на місяць чітко унормовану суму грошових коштів, яка залежала від виду установи виконання покарань і встановленого у ній режиму відбування покарань, поведінки засудженого під час відбування покарання, стану здоров'я засудженого, виконання покладеного на нього у той час обов'язку працювати. Спочатку ця сума визначалась у карбованцях, а потім у 90-х роках ХХ століття із-за постійної інфляції була прив'язана до мінімальної заробітної плати. Зокрема, ст. 38 Виправно-трудового кодексу України (далі – ВТК України) встановлювала, що засудженим дозволяється витратити на місяць (і тільки для купівлі продуктів харчування і предметів першої потреби) гроші у сумі: у виправно-трудовах колоніях загального режиму – до ста відсотків мінімального розміру заробітної плати, посиленого режиму – до дев'яноста відсотків, суворого режиму – до вісімдесяти відсотків, особливого режиму – до сімдесяти відсотків; у виховно-трудовах колоніях – до ста відсотків; у тюрмах на загальному режимі – до п'ятдесяти відсотків, на суворому режимі – до тридцяти відсотків. При цьому, засуджений мав право витратити у цих межах тільки гроші, які зароблені в установі виконання покарань. Якщо засуджений не працював навіть з незалежних від нього підстав, витратити кошти законодавство йому не дозволяло. Хоча ці положення ні в якій мірі не відповідали міжнародним стандартам поводження із засудженими, у подальшому вони майже дослівно були перенесені у КВК України.

Наразі встановлюється, що засуджені до позбавлення волі мають право придбавати за безготівковим розрахунком продукти харчування, одяг, взуття, білизну та предмети першої потреби на гроші, зароблені в колоніях, одержані за переказами, за рахунок пенсії та іншого доходу, без обмеження їх обсягу (ч. 1 ст. 108, ч. 1 ст. 143 КВК України). У зв'язку з цим, із ч. 1 ст. 130 КВК України виключений такий захід заохочення як дозвіл додатково витратити гроші для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби в сумі до п'ятнадцяти відсотків мінімального розміру заробітної плати, а із статей 130-140, ч. 2 ст. 143, ч. 6 ст. 151 КВК України право на додаткове витрачання грошей, яке надавалось тільки при сум-

лінній поведінці і ставлення до праці та ще й після відбуття певного строку покарання;

2) закріплений на рівні закону механізм реалізації права засуджених на телефонні розмови. Нагадаємо, що можливість вести телефонні розмови з установ виконання покарань з'явилась у засуджених до позбавлення волі вперше в 1994 р. після прийняття Закону України від 27 липня 1994 р. № 137/94-ВР [2]. Цим Законом ст. 39 ВТК України була доповнена положенням, що засудженим один раз у 3 місяці за наявності технічних можливостей надається право на одну платну телефонну розмову тривалістю 15 хвилин під контролем адміністрації. Подібне положення було перенесено і у початкову редакцію ч. 5 ст. 110 КВК України, де було встановлено, що засудженим надається право на 4 телефонні розмови протягом року тривалістю до 15 хвилин кожна під контролем адміністрації. А «наявність технічної можливості» закріпили у підзаконному нормативно-правовому акті – Правилах внутрішнього розпорядку установ виконання покарань 2003 р. (п. 46) [3].

Законом України від 21 січня 2010 р. № 1828-VI [4] ч. 5 ст. 110 КВК України була викладена в новій редакції і засуджені до позбавлення волі отримали право на телефонні розмови без обмеження їх кількості. А Закон України від 7 вересня 2016 р. № 1492-VIII додатково встановив, що телефонні розмови проводяться протягом дня у вільний від роботи час та поза часом, передбаченим для приймання їжі та безперервного сну, а за необхідності та за погодженням з адміністрацією – у будь-який час (абз. 2 ч.5 ст. 110 КВК України). Проте у Правилах внутрішнього розпорядку установ виконання покарань 2014 р. [5] все одно встановили, що з метою реалізації права на телефонні розмови усіх засуджених, які відбувають покарання в установі, тривалість розмови одного засудженого не повинна перевищувати 15 хвилин (п. 2 розділу XIV).

Слід зазначити, що положення підзаконного нормативно-правового акту не може протирічити нормам закону і якщо КВК України не встановлює обмежень щодо часу спілкування засуджених по телефону, то вищевказане положення Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань повинно бути скасоване. Адже праву засуджених кореспондує обов'язок адміністрації установ

виконання покарань забезпечити реалізацію цього права. І у даному випадку не шляхом обмеження часу спілкування засуджених, а шляхом вишукування можливостей для встановлення додаткових телефонних ліній та таксофонів;

3) упорядковуються проблеми, що виникли під час реалізації засудженими до позбавлення волі права на користування мережею Інтернет, яке було надане засудженим до позбавлення волі Законом України від 8 квітня 2014 р. № 1186-VII [6]. Зокрема, на рівні закону, а не інструкції, встановлюється, що засуджені користуються мережею Інтернет під контролем адміністрації. Їм дозволяється створювати електронні поштові скриньки і користуватися ними, але адміністрація установи виконання покарань може ознайомлюватися зі змістом вхідних та вихідних повідомлень у разі, якщо це необхідно з огляду на індивідуальні ризики окремих засуджених. Засудженим забороняється реєструватися на веб-сайтах, формувати будь-які бази даних, накопичувальні диски, відвідувати сайти соціальних мереж, сайти, що пропагують жорстокість, насильство тощо (ч. 7 ст. 110 КВК України);

4) закріплене Законом України від 8 квітня 2014 р. № 1186-VII врешті-решт право, а не обов'язок засуджених працювати, доповнюється нормою про укладення строкового трудового договору між засудженим і виправною колонією чи слідчим ізолятором, але з застереженням, що праця засуджених до позбавлення волі регулюється законодавством про працю з особливостями, встановленими КВК України (ч. 1 ст. 118 КВК України). Встановлюється, що не тільки час початку та закінчення роботи (зміни), а й місце та вид роботи визначаються адміністрацією колонії (ч. 1 ст. 119 КВК України);

5) у ч. 2 ст. 120 КВК України вказується, що на особовий рахунок засуджених, які залучаються до суспільно корисної оплачуваної праці, зараховується незалежно від усіх відрахувань не менш як п'ятдесят відсотків нарахованого їм місячного заробітку (за початковою редакцією ст. 120 – п'ятнадцять відсотків, з 2014 р. – не менш як двадцять п'ять відсотків);

6) з відшкодування витрат на утримання засуджених виключено вартість харчування, взуття, одягу, білизни, спецодягу та спец-

харчування (за початковою редакцією ч. 1 ст. 121 КВК України не відшкодовувалась тільки вартість спецодягу та спецхарчування). Тобто ці витрати нарешті поклала на себе держава (у початковій редакції ст. 121 КВК України дозволялось вартість комунально-побутових та інших наданих послуг утримувати з коштів, які знаходились на особових рахунках засуджених, а у разі їх відсутності – навіть пред'являти позов через суд);

7) у новій редакції викладається ст. 122 КВК України, в якій, зокрема, зазначається, що засуджені до позбавлення волі, залучені до суспільно корисної оплачуваної праці за строковим трудовим договором, підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню та мають право на загальних підставах на призначення та отримання пенсії за віком, по інвалідності, у зв'язку з втратою годувальника та в інших випадках, передбачених законодавством про пенсійне забезпечення. Встановлюється, що пенсії засудженим за наявності відповідного права призначаються територіальними органами Пенсійного фонду України за місцем відбування покарання, їх виплата здійснюється на рахунок установи за місцем відбування покарання. Із пенсій засуджених відшкодовуються витрати на їх утримання в установах виконання покарань, але не менш як п'ятдесят відсотків пенсії зараховується установою за місцем відбування покарання на особовий рахунок засудженого.

У зв'язку з цим, Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» доповнюється ст. 481 «Виплата пенсій особам, засудженим до обмеження волі або позбавлення волі на певний строк»;

8) у новій редакції ч. 6 ст. 141 КВК України зазначається, що діти, які перебувають у будинку дитини, можуть передаватися їхнім родичам тільки за згодою батьків та за згодою батьків та рішенням органу опіки і піклування – іншим особам або після досягнення трирічного віку направляються до відповідних дитячих закладів (за початковою редакцією – тільки за згодою матері). Спірні питання між матір'ю та батьком щодо місця проживання дитини вирішуються органом опіки та піклування або судом.

Певні корективи Закон України від 7 вересня 2016 р. № 1492-VIII вніс і у правовий статус засуджених до довічного позбавлення волі. Зокрема:

1) засудженим до довічного позбавлення волі теж надається право витратити для придбання продуктів харчування, одягу, взуття, білизни та предметів першої потреби гроші, зароблені у виправній колонії, одержані за переказами, за рахунок пенсії та іншого доходу, без обмеження їх обсягу (ч. 5 ст. 151 КВК України);

2) засудженим до довічного позбавлення волі збільшили кількість тривалих побачень – одне побачення раз у два місяці (ч. 5 ст. 151 КВК України). Нагадаємо, що за початковою редакцією ст. 151 КВК України одержання засудженими до довічного позбавлення волі тривалих побачень взагалі не передбачалось, надавались тільки короткострокові побачення один раз на шість місяців. За Законом України від 21 січня 2010 р. №1828-VI одержання короткострокових побачень було дозволено вже один раз на три місяці, а за Законом України від 8 квітня 2014 р. № 1186-VII дозволили і короткострокові (один раз на місяць) і тривалі (один раз на три місяці) побачення. Наразі засуджені до довічного позбавлення волі мають таку ж кількість побачень як і інші засуджені, що відбувають покарання у дільницях ресоціалізації колоній максимального рівня безпеки.

Тобто можна стверджувати, що все ж таки кримінально-виконавче законодавство України поступово приводиться у відповідність до міжнародних стандартів поводження із засудженими, але певні конституційні права засуджених до позбавлення волі все одно порушуються (право на відпустку, на перегляд кореспонденції та ін.) і ці питання також потребують свого нагального вирішення.

Література:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених : Закон України від 7 вересня 2016 р. №1492-VIII // Офіц. вісн. України. 2016. № 80. Ст. 2666.

2. Про внесення змін і доповнень до законодавчих актів України щодо врегулювання деяких питань, пов'язаних з умовами відбування покарання засудженими: Закон України від 27 липня 1994 р. № 137/94-ВР // Відом. Верхов. Ради України. 1994. № 37. Ст. 342.
3. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: затв. наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань від 25 грудня 2003 р. № 275 // Офіц. вісн. України. 2003. № 52. Ст. 2898.
4. Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо забезпечення прав засуджених осіб в установах виконання покарань: Закон України від 21 січня 2010 р. № 1828-VI // Офіц. вісн. України. 2010. № 9. Ст. 424.
5. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: затв. наказом Міністерства юстиції України від 29 грудня 2014 р. № 2186/5 // Офіц. вісн. України. 2015. № 4. Ст. 88.
6. Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів: Закон України від 8 квітня 2014 р. № 1186-VII // Офіц. вісн. України. 2014. № 37. Ст. 980.

АКАДЕМІЯ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ

**Захист
прав людини
в парадигмі
верховенства
права**

Матеріали міжнародної
науково-практичної конференції

Київ, 17–18 травня 2017 року

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПАРАДИГМІ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Організатор конференції:
Академія адвокатури України

Співорганізатори:
Міністерство освіти і науки України
Інститут модернізації змісту освіти
Інститут законодавства Верховної Ради України
Київський регіональний центр Національної академії правових наук України

Організаційний комітет конференції:

Гончаренко Владлен Гнатович, доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, завідувач кафедри кримінального процесу і криміналістики Академії адвокатури України (*голова оргкомітету*)

Мількова Катерина Віталіївна, проректор Академії адвокатури України (*відповідальна секретарка оргкомітету*)

Бояров Віктор Іванович, кандидат юридичних наук, професор кафедри кримінального процесу і криміналістики Академії адвокатури України

Вереша Роман Вікторович, кандидат юридичних наук, професор кафедри кримінального та адміністративного права Академії адвокатури України

Гончаренко Сергій Владленович, кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри прав людини, міжнародного та європейського права Академії адвокатури України, суддя *ad hoc* Європейського суду з прав людини

Дрьоміна-Волок Наталія Вікторівна, доктор юридичних наук, завідувачка кафедри цивільного та господарського права і процесу Академії адвокатури України

Рекомендовано до друку
вченою радою Академії адвокатури України
(протокол № 13 від 31 травня 2017 р.)

ВИДАННЯ ЗДІЙСНЕНО ЗА ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ
АДВОКАТСЬКОГО ОБ'ЄДНАННЯ
«УКРАЇНСЬКА АДВОКАТСЬКА КОРПОРАЦІЯ»

Захист прав людини в парадигмі верховенства права : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 17–18 травня 2017 року.
К. : ВЦ Академії адвокатури України «APress», 2017. 590 с.
ISBN 966-8159-03-9

Міжнародна науково-практична конференція «Захист прав людини в парадигмі верховенства права» включена до Переліку проведення наукових конференцій з проблем вищої освіти і науки в системі Міністерства освіти і науки України на 2017 рік (лист Міністерства освіти і науки України від 06. 03. 2017 №1/9-125).